

Література

1. Варвус К. Модель “портфолио” выпускника основной школы / К. Варвус // Управление школой. – 2004. – № 31. – С. 45–47.
2. Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М. : Педагогика, 1996. – 229 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е.С. Полат. – М. : Академия, 2005. – 272 с.
4. Пейн С.Дж. Учебное портфолио – новая форма контроля и оценки достижений учащихся / С.Дж. Пейн // Директор школы. – 2000. – № 1. – С. 65–67.
5. Пинегина Н.М. Рефлексивная культура психолога : учеб. пособ. / Н.М. Пинегина. – Воронеж : Изд-во ВГПУ, 2005. – 80 с.
6. Юдин Э.Г. Отношения философии и науки как методологическая проблема / Э.Г. Юдин // Философия в современном мире. Философия и наука. – М., 1972. – С. 172–173.
7. Теория и практика организации предпрофильной подготовки / под ред. Т.Г. Новиковой. – М. : АПКИПРО, 2003. – 320 с.

ПШУН С.Г.

КУЛЬТУРА ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВІЛЬНОГО ЧАСУ

Звернення до поняття культури дозвілля продиктовано логікою аналізу сучасних тенденцій і проблем регулювання вільного часу молоді на тій підставі, що сам процес регулювання має бути орієнтований на формування в молодого покоління культури проведення дозвілля. Тому розгляд культури дозвілля видається важливим, з одного боку, у зв'язку з необхідністю якісної характеристики змін, що відбуваються у сфері дозвілля молоді, а з іншого – для формування напрямів і цілей орієнтування молоді у сфері дозвілля.

Процеси формування культури дозвілля молоді розглядаються в аспекті регулювання всього вільного часу у зв'язку з тим, що дозвілля – частина вільного часу, тому регулювання дозвілля передбачає вплив і дію на весь простір вільного часу.

Мета статті – розглянути культуру дозвілля як якісну характеристику людської діяльності у всьому різноманітті її видів, форм, способів і результатів, а також набір ціннісних орієнтацій і форм поведінки, готовність до участі в соціально значущих видах дозвіллевой діяльності, що сприяє самореалізації творчого потенціалу особистості.

На сучасному етапі здійснено цілий ряд досліджень зарубіжних та вітчизняних учених, присвячених проблемам молодіжного дозвілля. Це, зокрема, роботи Л. Боженко, В. Дімова, І. Євтеєва, О. Запесоцького, О. Карпухіна, В. Лісовського, К. Мяло, В. Суртаєва, В. Орлова, В. Скороходова, Л. Коган, В. Пічи, А. Щавель. Практично всі вони визначають, що проблема полягає в необхідності використання виховного потенціалу всіх сфер життєдіяльності особистості, підвищення ефективності її реалізації. Це потребує цілковитої перебудови форм суспільної організації дозвілля, які склалися, визнання їх предметом постійної турботи не тільки закладів цього напрямку, а й суспільства в цілому. У цій соціально-культурній ситуації підвищується роль культурно-дозвіллевой роботи як педагогіки вільного часу.

Сукупність проблем, що існують на сьогодні у сфері вільного часу і дозвілля і, перш за все, дозвілля молоді, багато в чому пов'язані з руйнуванням системи управління, що існувала раніше в цій сфері. Звичайно, що були наявними тотальне

одержавлення та ідеологізація соціально-культурної сфери, чітка регламентація і, як наслідок, засилля офіційної, усередненої культури не відповідали всім потребам у вільній, самодіяльній творчості, незалежному виборі на користь будь-яких видів діяльності у вільний час. Проте ситуацію у сфері дозвілля молоді, якраз і можна пояснити тим, що з початком демократизації суспільства були зруйновані старі методи суспільного управління, а нові, які змогли б стати досить ефективними в країні з ринковими відносинами, що почали формуватися, вироблені не були.

У таких умовах назріла необхідність пошуку нових методів роботи з молоддю, бо, як підкреслює Н.Г. Денісов, “організаційно-управлінські нововведення не змінюють сталих принципів і методів планування і управління роботою” [1, с. 75].

Незважаючи на певні зміни підходів і в роботі з молоддю, і відносно функціонування соціокультурного простору в цілому, дуже багато що залишається на колишніх підставах – принципах, методах, що вимагають модернізації, оскільки в умовах, що змінилися, вони часто є неефективними.

Необхідність організаційно-методичної модернізації належать і до сфери дозвілля молоді, оскільки, як ми змогли переконатися, у цій сфері життєдіяльності молодого покоління відбулися і продовжують відбуватися зміни, що вимагають не тільки вивчення, але й регулювання. Така необхідність підтверджується точкою зору, згідно з якою, “серед деяких груп населення, особливо молоді, виявляється... невміння організувати вільний час з користю для себе, що зрештою створює небезпеку для суспільства в цілому” [4, с. 145].

Надмірна кількість вільного часу, особливо якщо він з ряду причин не може бути належним чином організований, містить у собі серйозну небезпеку. Зростання вживання алкоголю, наркоманія, проституція, “нічогонероблення” може призвести до несформованості самих потреб у культурному проведенні дозвілля, в його активних видах. Саме у зв’язку з необхідністю організації дозвілля ми звертаємося до його культури, яка виступає невід’ємною складовою культури суспільства, загальної культури особистості. Культура дозвілля – це, перш за все, внутрішня культура людини, що передбачає наявність у неї певних особових властивостей (склад розуму, характер, організованість, потреби й інтереси, уміння, смаки, життєві цілі, бажання), які дають змогу змістовно і з користю проводити вільний час. До того ж, як відзначають дослідники, “від уміння організувати час свого дозвілля багато в чому залежить соціальне самопочуття людини, її задоволеність своїм вільним часом у цілому” [3, с. 231].

Але справедливим є й інший погляд про те, що, окрім особових властивостей окремої людини, характеристика дозвілля з погляду культури його організації і проведення охоплює й суспільні сторони цього явища. Це пов’язано з тим, що культура дозвілля, крім занять, яким віддається перевага, визначається рівнем розвитку та функціонування відповідних установ і підприємств (кінотеатри, театри, клуби, дискотеки, стадіони, бібліотеки і т. д.), без існування яких неможливе задоволення потреб у сфері дозвілля. Обсяг відвідування цих закладів молоддю зовсім не збігається з їх наявністю за місцем проживання. Найбільш поширеними в плані відвідувань є будинки культури, клуби, дискотеки.

Щодо закладів культури і мистецтва, відвідування яких потребує сформованих культурних орієнтацій, смаків, певного рівня знань, зазначимо, що їх діяльність привертає увагу молоді значно рідше, навіть за умови наявності цих закладів

у місці проживання (музеї, театри, картинні галереї, художні виставки). Таким чином, сприяти зростанню рівня потреб молоді в культурному проведенні дозвілля необхідно через розвиток його інфраструктури, тобто через створення умов, необхідних як для формування, так і для реалізації культурних потреб. Цілком очевидно, що у сфері молодіжного дозвілля необхідні перетворення, спрямовані на оновлення і вдосконалення системи регулювання вільного часу і дозвілля молоді. Розгляд питання регулювання вільного часу молоді є важливим і у зв'язку з тим, що на формування особи молодої людини, на рівень її розвинутості якраз роблять вплив ті види діяльності, яким вона віддає перевагу в години дозвілля.

Більшість української молоді (за результатами соціологічних досліджень 2006 р., 60%) не має можливості задовольнити свої культурні потреби на достатньому рівні. Визначальними факторами, які негативно впливають на задоволення культурних потреб молоді, є низький рівень її матеріального становища, скорочення мережі закладів культури й дозвілля та відсутність чіткої стратегії державної політики у формуванні культурного попиту, яка орієнтувала б молодь на залучення до національних і світових культурних цінностей, збагачуючи її дозвілля більш естетично спрямованими формами.

Соціально-економічні умови, у яких перебувала держава в перші роки незалежності, зумовили структуру проведення вільного часу української молоді, яка, за деякими винятками, залишається сталою протягом останніх років. За даними Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, переважна більшість української молоді надає перевагу пасивним формам проведення дозвілля (перегляд телепрограм, відео, гра на комп'ютері тощо) і проводить свій вільний час переважно вдома (83%), на природі (46%) та в гостях (42%). Викликає занепокоєння поширення ігроманії в Україні, яка визнана Всесвітньою організацією охорони здоров'я хворобою XXI ст. [5, с. 285].

Неврегульованість законодавства, доступність гральних автоматів, відсутність державного контролю над виробленням і розповсюдженням комп'ютерних ігор негативно впливає на формування морально-ціннісних орієнтирів дітей та молоді, сприяє поширенню цієї негативної тенденції. Слід визнати, що в цьому полягає одна з основних вад сучасної культурно-дозвілдової діяльності. Чимало державних закладів культури давно відмовились від організації роботи за принципом системності та комплексності. Внаслідок цього багато важливих напрямів культурно-виховної роботи залишились поза увагою державних закладів культури. Будь-який захід, що проводиться в закладах культури, повинен мати певну суспільно корисну мету. Такі можливості дозвілдової діяльності реалізуються лише за умови вмілого управління нею. Звичайно, будь-яка спроба безпосереднього управління культурно-дозвілдовою діяльністю певною мірою суперечить самій суті вільного часу, у рамках якого вона здійснюється. Тому, на наш погляд, необхідно відзначити два важливі моменти:

- 1) при розгляді впливу на сферу дозвілля молоді поняття "управління" має бути замінене на "регулювання". При цьому важлива зміна не термінів, а змістовної сторони механізму впливу: не управляти, тобто не будувати роботу з молоддю як з об'єктом, а регулювати (у значенні сприяти), допомагати в задоволенні дозвіллевих потреб відповідно до інтересів самої молоді як суб'єкта, тобто взаємодіючи з нею;

2) говорячи про регулювання вільного часу молоді як його найважливішу складову необхідно враховувати механізми самоуправління (саморегулювання).

Механізм самоврядування базується на принципі свободи. Цей принцип полягає в тому, що самоврядування у сфері вільного часу означає, перш за все, свободу людини здійснювати свою діяльність відповідно до своїх внутрішніх інтересів, потреб і цілей. Проте сама свобода не завжди розуміється правильно. Часто поняття “свобода”, а звідси і “самоврядування”, ототожнюються з поняттями “вседозволеність” і “некерованість”. Іншим, не менш важливим на сьогодні, має бути принцип, який ми пропонуємо назвати принципом толерантності в регулюванні вільного часу молоді. Під ним ми розуміємо бажання і здатність суб’єктів, що здійснюють у просторі дозвілля регулювання, розуміти і приймати інтереси і потреби молодого покоління, що виникають у цій сфері життєдіяльності. Звичайно, така позиція не може стосуватися ряду форм дозвілєвого проведення часу молоді, що має асоціальний характер, – наркоманія, пияцтво тощо.

Формулюючи визначення толерантності і розглядаючи його як один з основних принципів регулювання вільного часу молоді, ми маємо приділити увагу ще одному важливому моменту. Він пов’язаний з характером толерантної позиції суб’єкта регулювання – активним або пасивним. При цьому під позицією пасивної толерантності ми розуміємо терпиме ставлення до чужих думок і ідей у вигляді простої непротидії іншій точці зору або поведінці. Під позицією активної толерантності розуміємо терпиме ставлення до чужих думок і ідей в сукупності зі сприянням в реалізації іншими важливих для них цілей. Що стосується регулювання вільного часу молоді, на наше переконання, то тільки позиція активної толерантності може відповідати такому сучасному педагогічному підходу, заснованому на принципі “суб’єкт-суб’єктних” відносин, у рамках якого управління вільним часом молоді будуватиметься по лінії не дії, а взаємодії, не управління, а регулювання.

Отже, в рамках регулювання вільного часу молоді першорядним є створення оптимальних умов для саморозвитку особи, для виявлення і реалізації її здібностей і дарувань. При цьому задоволення потреб у дозвіллі – один із принципів, який має лягти в основу політики регулювання вільного часу молоді. У будь-якому випадку для використання вільного часу мають бути дві головні і необхідні умови. По-перше – місце, де люди можуть спілкуватися. По-друге – справа, інтерес, рух, навколо якого може бути побудовано це спілкування. Якщо суспільство не потурбується про це, то люди самі знайдуть, де і як спілкуватися, але зовсім не виключено, що таке неформальне спілкування набуде антисоціальних, антигуманих форм (злочинні групи, релігійне сектанство тощо).

Проте, на наш погляд, вирішення проблеми регулювання вільного часу загалом і молоді зокрема не може досягти абсолютної ефективності в напрямі тільки двох вказаних шляхів. Ця обставина пов’язана з тим, що існують і інші способи регулювання простору вільного часу молоді, які умовно можна назвати не прямими, а опосередкованими, такими, що справляють на сферу дозвілля істотний вплив.

Можливість такого регулювання пов’язана з тим, що дозвілєва сфера життєдіяльності молоді, як втім і будь-яка інша, у загальній системі суспільного життя не є і не може бути автономною, незалежною від трудової сфери, сфери освіти, сім’ї тощо. На цій підставі не можна погодитися з поглядом на проблеми у сфері дозвілля молоді англійського соціолога Д. Доунса, який за допомогою своїх до-

сліджень зміг переконливо показати, що не існує проблеми дозвілля самої по собі: “якби в суспільстві були вирішені проблеми школи і роботи, то була б вирішена і проблема вільного часу” [2, с. 37]. Відзначаючи недостатню ефективність соціалізаційних функцій традиційних інститутів у формуванні нових поведінкових установок і ціннісних орієнтації, таких, що відображають нові соціальні й економічні реалії, треба відзначити актуальність такого соціального інституту, діяльність якого спрямована на підвищення адаптивних можливостей, а саме професійну орієнтацію. Подібні важелі регулювання мають стати дієвим інструментом в подоланні негативних явищ у сфері вільного часу молоді, які зумовлені слабкістю соціальних зв’язків, механізмів адаптації й ідентифікації частини соціально дезорієнтованої молоді, для якої дозвілля стає практично єдиною можливістю в задоволенні соціально значущих потреб.

Висновки. У просторі молодіжного дозвілля відбулися значні якісні зміни. У цілому тенденції його трансформацій можна характеризувати втратою пріоритетів творчості і духовного розвитку, зміщенням акцентів на розвагу і споживацьке проведення часу. Разом з тим виявляються і позитивні тенденції, пов’язані з формуванням та поширенням нових напрямів дозвіллевої діяльності, що розкриває і дає можливість реалізації нових форм цікавого проведення часу. Іншими словами, змінюється не просто вибірковість відносно існуючих дозвіллевих занять, а формуються нові за своїм змістом, якістю види дозвіллевої діяльності – виявляються нові практики у сфері дозвілля.

Подібні зміни зумовлюються не тільки загальною соціокультурною ситуацією, яка виступає як чинник формування дозвіллевих орієнтацій сучасної молоді. Вони детерміновані і таким суб’єктивним чинником, як формування нових дозвіллевих стратегій молоді – механізмів задоволення потреб у сфері дозвілля або через них, способів реалізації поставлених цілей, у яких молодь бачить результат дозвіллевого проведення свого часу.

Це пов’язано з тим, що ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, які формуються в українській молоді під впливом сучасного соціокультурного середовища, не можуть бути досягнуті за допомогою таких видів дозвіллевої діяльності, які ще 20–30 років тому були популярні.

Література

1. Денисов Н.Г. Субъекты социокультурного развития для XXI века: региональные аспекты / Н.Г. Денисов. – Краснодар, 1999. – 256 с.
2. Омельченко Е.Л. Молодежные культуры и субкультуры / Е.Л. Омельченко. – М., 2000. – 264 с.
3. Культура досуга / В.М. Пича, И.В. Бестужев-Лада, В.М. Димов и др. – К., 1990. – 240 с.
4. Цыбульник В. Молодежь и общество: социологические очерки / В. Цыбульник. – К., 1990. – 175 с.
5. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України “Про становище молоді в Україні”. – К., 2006. – 342 с.